

Miroslav Samardžić

Samir Amin, *The Liberal Virus, Permanent War and the Americanization of the World*, Monthly Review Press, New York 2004.

Neoliberalna paradigma imala je devedesetih status religijske dogme, koju nije moguće osporavati. Jedan od autora koji je uporno nastojao da opovrgne ovu dogmu je i Samir Amin (1931), radikalni marksistički ekonomista i aktivista, koji je jedno vreme bio blizak maoizmu. Ovaj autor jedan je od najpoznatijih zastupnika teorije zavisnosti, koja je bila naročito popularna u Trećem svetu šezdesetih i sedamdesetih godina. Prema ovoj teoriji kapitalizam je svetski sistem, hijerarhijski strukturiran na centar, poluperiferiju i periferiju. Centar oblikuje ekonomije periferije prema svojim potrebama i onemogućava razvoj periferijskih zemalja. Samir Amin je autor više od trideset knjiga, a trenutno je direktor Third World Forum u Dakaru.

U tekstu koji sledi dajemo sažet prikaz jedne od njegovih poslednjih knjiga.

Liberalni virus, prema Samiru Aminu, zagađuje savremenu misao o društvu i onemogućava razumevanje današnjeg sveta. Liberali socijalnu efikasnost izjednačavaju sa ekonomskom efikasnošću, tj. profitabilnošću kapitala. Oni nastoje da pokažu kako su razvoj neregulisanog tržišta i demokratija komplementarni. U stvarnosti, međutim, kapitalistička ekonomija dominira politikom, čije kreativne potencijale eliminiše. Prema liberalima, alternativa ne postoji, što potvrđuje i propast socijalizma; tržišni model predstavlja krajnju istinu, koju svi treba da slede; razvojni problemi nastaju zbog toga što taj univerzalni model još nije svugde prihvaćen. Liberali dalje tvrde da hegemonija SAD nije imperijalne naravi, već da potiče iz avangardne pozicije ove države u upotrebi razuma, a njena vodeća pozicija je neizbežna i dobrodošla za progres celog čovečanstva. To su nonsensi, smatra Samir Amin, zasnovani na paranauci, tzv. čistoj ekonomiji i pratećoj ideologiji, postmodernizmu.

Čista ekonomija nije ništa drugo već teorija jednog imaginarnog sveta. Koncept kapitalizma ne može se svesti na tržište, u njemu su neodvojive klasne borbe, država i politika. To je režim u kome su naizmenična stanja neravnoteže proizvod izvantržišnih, socijalnih i političkih konfrontacija. Takozvano deregulisano tržište u stvari je regulisano vantržišnim monopolima. Logika kapitalizma nije razvojna. Tržište (konkurencija) i kapitalizam su dva koncepta: kapitalizam počiva na ograničenoj konkurenciji, koju nameću monopoli; za njegovo funkcionisanje neophodna je intervencija države, koja, dakako, nije neutralna. Inherentne tendencije logike kapitala uvek se suočavaju sa otporima, kapitalizam nije nadistorijski sistem. Stvarna istorija je proizvod sukoba logike kapitalističke ekspanzije i socijalnih snaga osporavanja. Država je u srcu konflikta između kapitala i društva. Razvoj u periodu 1945-1990. nije prirodna posledica kapitalističke ekspanzije, već je rezultat uslova nametnutih kapitalu od strane nacionalnooslobodilačkih pokreta.

Postmoderna je ideološki dodatak, koji legitimizira liberalizam; ona podriva koncepte racionalnosti i progresa i podržava reakcionarni komunitarizam severnoameričke provenijencije. Savremena vladajuća ideologija negira postojanje slobodnog izbora i na taj način negira mogućnost demokratije koja

upravo i počiva na mogućnosti slobodnog izbora. Umesto smislene demokratije nameće se koncept demokratije niskog intenziteta (low intensity democracy), lakrdije i parade umesto političkih programa u društvu spektakla. Politika tako gubi potencijalnu moć da daje značenje i koherentnost alternativnim društvenim projektima.

Autor ukazuje na razlike između tradicionalnog i savremenog imperijalizma iznoseći pri tom stav, poput Brodela a nasuprot Lenjinu, da u istoriji kapitalizma ne postoji neimperijalistička faza. Istorijski imperijalizam je bio policentričan, savremeni je kolektivan, čini ga Trijada (SAD- EU- Japan). Stari je počivao na binarnim relacijama industrijalizovanog centra i neindustrijalizovane periferije, a novi počiva na korisnicima monopola u centru, na jednoj strani, i periferije na drugoj koja je industrijalizovana, ali je podređena metropolskim monopolima.

Globalna ekspanzija kapitalizma hijerarhijski polarizuje svetski sistem i uvek sa sobom donosi intervencije dominantnih sila u društvene procese subordinirane periferije. Dominaciju nije moguće ostvariti samo ekonomskim sredstvima, neophodna je i upotreba sile: «Globalni liberalni ekonomski sistem zahteva permanentni rat...kao jedini način da se narodi periferije podrede njegovim zahtevima» (p. 24)

Savremeni trijadni imperijalizam dominira globalnom periferijom, tj. nad tri četvrtine svetskog stanovništva. Svetska trgovinska organizacija (STO), Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svetska banka (SB) zaduženi su za ekonomski menadžment svetskog imperijalističkog sistema: STO nema ulogu da garantuje tržišne slobode, već da omogući super zaštitu monopolima iz centra i da oblikuje proizvodne sisteme na periferiji prema potrebama metropola; MMF se ne stara o odnosima tri dominantne valute (dolar, jen, evro) već vrši funkciju kolektivne kolonijalne monetarne vlasti; SB služi kao ministarstvo propagande za G-8. Druge institucije vrše funkciju političkog menadžmenta, pa tako NATO, koji potiskuje UN, sistematski nameće vojnu kontrolu planete.

Stvarno postojeći liberalizam, po Saminu Aminu, pojačava nejednakosti između naroda sveta, između Severa i Juga. Ideja sukoba civilizacija služi da učvrsti zapadni rasizam i prisili javno mnjenje da prihvati globalni aparthejd.

Polarizacija kao integralni deo akumulacije kapitala čini demokratiju nemogućom, eliminišući njene imaginativne potencijale. Zahvaljujući polarizaciji raste jaz između centra globalnog kapitalističkog sistema i periferije. Marksov zakon osiromašenja, smatra autor, verifikovan je u najstriktnijem smislu. Nejednakost predstavlja crnu knjigu kapitalizma.

Problemi trećesvetskog seljaštva stalna su tema autorovih radova. Ovo seljaštvo čini jednu polovinu svetskog stanovništva. Savremena kapitalistička poljoprivreda zapošljava nekoliko desetina miliona farmera koji i nisu pravi seljaci. Oni su najproduktivniji, proizvode 10 000 do 20 000 kvintala žitarica po zaposlenom tokom jedne godine. Na drugoj strani su seljaci koji se dele na dve grupe: one koji su iskoristili prednosti tzv. zelene revolucije, proizvode 100 do 500 kvintala i one koji nisu bili obuhvaćeni zelenom revolucijom i koji su najmanje produktivni sa tek 10 kvintala po radniku. Jaz između najproduktivnijih i najneproduktivnijih porastao je sa 10:1 1940. na 2 000:1 danas.

Kapitalizam simultano integriše i dezintegriše. U progresivnim fazama on više integriše nego što isključuje. To više nije slučaj, što se najbolje vidi na novom agrarnom pitanju. Ekspanzija agrobiznisa stvara ogromne viškove stanovništva koje ostale grane privrede ne mogu da apsorbuju. Kapitalizam je postao

varvarski, tvrdi Samir Amin, i poslednji je trenutak da se on zameni drugačijom razvojnom logikom sa superiornom racionalnošću.

Ukoliko je rešio agrarni problem u centru, kapitalizam je stvorio novi, ogromnih razmera, koji nije sposoban da reši osim genocidom nad polovinom svetskog stanovništva. Autor ponavlja svoje stare teze da se ovaj problem ne može rešiti ukoliko se ne zaštiti domaća proizvodnja i ne razdvoje domaće cene od svetskih (delinking).

Kako se polarizuje svetsko stanovništvo i kakav je položaj narodnih klasa u novom svetskom sistemu? Gornje klase (formalni vlasnici sredstava za proizvodnju), menadžeri i srednje klase zajedno čine manji deo svetskog stanovništva. Najamni radnici čine četiri petine urbanog stanovništva centra, a dele se na dve podgrupe: na one u stabilnom položaju, obrazovanije, organizovanije, sa sigurnim prihodima i na one u nestabilnom položaju. Razvijeni centar ima oko 18% svetskog stanovništva, od toga 90% urbanog, što čini trećinu svetskog urbanog stanovništva. Osobina savremenog kapitalizma je stalni rast udela onih delova stanovništva koji su u nestabilnom položaju. Njihov udeo porastao je u poslednjih pola veka sa jedne četvrtine na jednu polovinu svetskog urbanog stanovništva. Ovi nepovoljni procesi naročito su intenzivni na periferiji gde je socijalna marginalizacija dramatična. Žene su više žrtve nego muškarci, od feminističkog pokreta koriste su imale samo žene iz srednjih slojeva, raste otuđenost imigranata u razvijenim zemljama. Sve to stvara povoljne uslove za razvoj različitih oblika komunitarističkih praksi (verski i etnički fundamentalizam), koje nastoje da klasnu svest zamene komunitarnom solidarnošću.

U savremenom društvu, tvrdi autor, bitno se redukuje koncept demokratije. To je moderna ideja koja znači da su ljudska bića, individualno i kolektivno, odgovorna za svoju istoriju. Zahvaljujući ograničenjima koje nameće kapitalizam, ni demokratija ni modernost nisu dostigli nivo svog potencijalnog razvoja.: « Buržoaska socijalna misao od svojih početaka u doba prosvetiteljstva počiva na odvojenosti različitih domena društvenog života, ekonomskom i političkom, i primeni različitih principa koji predstavljaju posebne zahteve razuma u tim domenima (p. 44). U ograničenom buržoaskom konceptu demokratija se smatra razumnim principom dobrog političkog menadžmenta, a istorijski je počivala na ideji da dobrostojeći muškarci iz viših klasa treba da budu odgovorni za donošenje zakona. Na drugoj strani, ekonomski život počiva na različitim principima, koji su takođe prikazivani kao zakoni razuma, na privatnom vlasništvu, pravu da se sklapaju ugovori i konkurenciji na tržištu. Demokratija za sve stečena je tek docnije, antisistemskim borbama. Potencijal demokratije je da se tržištu, putem političke akcije, mogu nametati i drugi ciljevi osim maksimiranja profita, što je bilo, bar delimično postignuto u državi blagostanja.

U postojećoj demokratiji niskog intenziteta građanin je slobodan da bira belo, plavo, zeleno, ljubičasto, svejedno, njegova sudbina odlučena je drugde, na tržištu. U takvom sistemu na vlasti se rotiraju oni koji imaju moć, a građanstvo i klasna svest razvodnjavaju se u spektaklima političke komedije. Kada se demokratija ovako degradira, otvara se prostor nasilju koje ukida demokratske procedure u ime iluzornog konsenzusa osnovanog na verskom i etničkom šovinizmu. Autoritarni potencijali tržišta naročito su izraženi na periferiji, gde je društvo brutalno podređeno zahtevima kapitala.

U liberalizmu dominira ekstremni individualizam, veliča se konkurencija i pravo jačeg da pobedi. Američki koncept varvarske slobode ogleda se u pravu građana da nose oružje. Socijalizacija u modernom svetu zasniva se na ekspanziji

kapitalističkih tržišnih odnosa koji postepeno postaju gospodari svih socijalnih odnosa i dominiraju svim oblicima solidarnosti. Ljudska bića svode se na populacije bez identiteta, na pasivne potrošače i jednako pasivne posmatrače u političkom životu. Dominantni autoritarni kapitalizam državu pretvara u servis za pobjednike. Još je Francuska revolucija, koja je pored slobode istakla i vrednost bratstva, shvatila da je liberalizam neprijatelj demokratije.

Kritika američke spoljne politike i američke političke kulture jedna je od osnovnih tema ove knjige. Autor uočava glavne razlike između tipova političkih kultura nastalih u Evropi i SAD. U SAD sloboda je osnovna vrednost, u Evropi se dodaje i jednakost, što predstavlja osnovu evropskog socijalnog kompromisa. Američka politička kultura zasnovana je na fundamentalizmu antiprosvetiteljskih protestantskih sekti koje korene vuku iz starozavetne religioznosti, koju su katolicizam i pravoslavlje marginalizovali. Odatle dolaze ideje o američkoj pozvanosti, misiji da vlada svetom i sklonost ka nasilju. Američka revolucija bila je samo politička, sa ograničenim socijalnim implikacijama. Njen cilj nije bio promena društvenih i ekonomskih odnosa. Amerikanci samo nisu hteli dalje da dele profit sa vladajućim klasama Engleske. Ropstvo nije dovedeno u pitanje, a genocid nad Indijancima deo je logike koju sobom nosi ideja o novom izabranom narodu. Ropstvo je ukinuto tek kada je postalo ekonomski neefikasno, a linčevi nad crncima su trajali sve do šezdesetih. Autor uporno ukazuje na reakcionarne naboje komunitarističkih ideologija. Komunitarizam je posledica naizmeničnih imigrantskih talasa koji su onemogućavali razvoj klasne svesti. Ideologija individualnog uspeha saglasna je sa uključivanjem pojedinca u zajednicu porekla bez koje bi individualna izolacija bila psihički neizdrživa.

U SAD postoji samo jedna partija, partija kapitala i diktat tržišta. Država je ekskluzivni servis kapitala, koji ne mari za druge interese. Politička kultura najmoćnije zemlje sveta dobila je ovakve obrise zbog toga što je, specifičnim istorijskim razvojem, blokiran razvoj klasne svesti u narodnim klasama.

Nasuprot tome, evropske države razvile su medijacijske strukture za sukobe između socijalnih interesa i na taj način je omogućen istorijski kompromis, ali, ističe autor, i Evropa sve više ide američkim putem.

Predsednički sistem u SAD onemogućava demokratsku radikalizaciju. Taj sistem pomera težnju sa takmičenja programa i ideja na izbor između individua. Da bi neki kandidat bio izabran neophodni su široki savezi kako bi se pridobio neodlučni centar. Pored toga predsednički sistem onemogućava stvaranje pravih političkih partija. U SAD je razvijena decentralizacija koja pogoduje jačanju desnice i komunitarizma. Na primeru zdravstvene zaštite autor prikazuje superiornost demokratske socijalizacije u odnosu na tržišnu. U SAD se na tržišno organizovano zdravstvo troši 14% BNP, a ipak su zdravstveni pokazatelji znatno bolji u Evropi, koja na ove delatnosti troši 7% BNP.

Američki pravosudni sistem je brutalan i rasistički. SAD su država sa najvećim brojem robijaša na svetu, sudije su nominalno nezavisne od države, ali su podložne uticajima konzervativne javnosti, presude se često znaju unapred, kao u slučaju izbornog spora 2000. g.

Demokratska politička praksa u SAD je eliminisana, svedena na bezopasne rituale (politički spektakli, marševi mažoretkinja i sl.). Kapital je taj koji donosi odluke, ideologija se naknadno mobilise u službi već donetih odluka.

Ovakve tendencije eskalirale su posle terorističkog napada 11.9. koji autor poredi sa paljevinom Rajhstaga. Cilj rata protiv terorizma je vojna kontrola planete. SAD ne toleriše postojanje bilo koje sile koja bi mogla da se odupre

naložima iz Vašingtona. Američka administracija sistematski podriva svaku državu za koju smatra da je previše velika i permanentno proizvodi tzv. neuspele države (failed states) kako bi stvorila razlog za širenje svojih vojnih baza. Samo Sjedinjene države imaju pravo da budu velika sila.

Prema Samiru Aminu, ciljevi američke spoljne politike su:

- neutralizacija i subordinacija partnera u Trijadi;
- vojna kontrola nad zemljama bivšeg Sovjetskog bloka;
- kontrola Bliskog istoka i Srednje Azije;
- neutralizacija Kine, subordinacija drugih velikih država (Indija, Brazil) kako bi se sprečilo stvaranje regionalnih blokova koji bi bili sposobni da pregovaraju o uslovima globalizacije;
- marginalizacija onih regiona Juga koji nisu od strateškog značaja za SAD.

Hegemonija SAD počiva više na vojnoj nego na ekonomskoj moći, ističe autor. Vojna kontrola planete ostvaruje se putem preventivnih ratova koji se, tobože, vode protiv terorizma, širenja oružja za masovno uništavanje i trgovanja narkoticima. Ovi ratovi predstavljaju grubo kršenje međunarodnog prava, a oni koji su za njih odgovorni ratni su zločinci. Američka vrhuška tretira UN kao nekad Hitler Ligu naroda, pred njihovom agresijom svi narodi sveta postali su crvenokošci koji pravo na opstanak imaju samo dok ne ometaju ekspanziju transnacionalnog kapitala. Praksom permanentnog rata SAD nastoje, kao nekad Hitler, da promene svetski ekonomski i socijalni poredak u korist izabranog naroda. Evropske države i njihovi socijalno- demokratski režimi omogućili su da vojna kontrola planete počne na Balkanu, Bliskom Istoku i Centralnoj Aziji. Cilj je da se ceo svet preobrazi nalik na Teksas. U SAD je na vlasti hunta ratnih zločinaca koji su na vlast došli kvazidržavnim udarom 2 000. godine, tvrdi Samir Amin. Posle 11.09. razne američke tajne službe dobile su ovlašćenja poput onih koje je nekad imao Gestapo.

Alternativa je, smatra autor, pluralni demokratski svet koji živi u miru. Da bi se to postiglo, neophodno je redefinisati evropski projekat. Globalizacija je razvodnila ekonomske prednosti nastale stvaranjem EU. Evropa je izgubila političku i vojnu autonomiju. Atlantizam poništava evropski projekat, čija je obnova moguća stvaranjem osovine Pariz-Berlin-Moskva, a docnije i Peking.

Evropa ne može učiniti drugačiji izbor sve dok su politički savezi koji čine blok moći oslonjeni na transnacionalni kapital. Ukoliko socijalne i političke borbe modifikuju ove saveze i nametnu novi istorijski sporazum između kapitala i rada, Evropa će moći da se odupre Vašingtonu i imperijalizmu Trijade. Evropa će ili biti leva ili je neće biti, tvrdi Samir Amin. Neophodna je obnova međunarodnog pluralizma, uloge UN i stvaranja vojnog saveza na relaciji Pariz- Berlin- Moskva- Peking- Delhi. Formiranje antihegemonističkog bloka je danas važno kao što je nekad bilo važno formiranje antifašističke koalicije. Za Evropu je takođe bitno da odbaci Evropski ustav i zajedničku valutu koja je nepotrebna bez zajedničke države.

Vašington se mora sprečiti u nastojanjima da vodi preventivne ratove. Cilj ovih ratova je kontrola najvažnijih regiona bogatih naftom, osnivanje vojnih baza po celom svetu i sprečavanje nastajanja drugih moćnih država sposobnih da izbore pregovaračku poziciju. Dosadašnji preventivni ratovi bili su više usmereni protiv Kine, Rusije i Indije nego protiv direktno napadnutih zemalja.

Neophodna je kontrola globalnog kretanja kapitala, regulacija stranih investicija, poništavanje dugova kao i dovođenje u pitanje vlasničkih i patentnih prava koja samo učvršćuju monopole.

Sadašnje kretanje kapitala ima za cilj pokrivanje deficita SAD. Proizvodni sistem SAD daleko je od toga da je najproduktivniji na svetu, deficit je porastao sa 100 milijardi dolara 1989. na 450 milijardi 2000. Svoju dominantnu poziciju SAD održavaju ekstra ekonomskim merama, zadržavaju ekonomsku prednost jedino u industriji naoružanja koja i nije na tržištu i uživa potporu države. Ekonomija SAD je parazitska: svet proizvodi, Amerikanci troše, deficit pokrivaju drugi, milom ili silom (ekstraprofiti od nafte, priliv kapitala iz Evrope, Japana, zemalja bogatih naftom, pa čak i siromašnih zemalja). Projekat vojne kontrole planete treba da nadomesti ekonomske probleme SAD. Taj program ugrožava ceo Treći svet. Još jedan od načina otopra hegemonizmu je vođenje nacionalne politike u poljoprivredi koja mora zaštititi domaće seljašto od razarajuće konkurencije na svetskom tržištu. Prioritet u poljoprivredi treba da budu potrebe domaćeg stanovništva. Zemlje Juga moraju se vratiti autocentričnom konceptu razvoja (delinking), što nije isto što i autarhija.

Evropa se mora lišiti iluzije da se liberalna igra može igrati pošteno. Za razliku od Evrope kapitala, narodi Evrope žele evropski socijalni projekat i odnose sa ostatkom sveta zasnovane na pravu i pravdi. Ukoliko demokratska politička kultura

Evrope bude prevladala moguće je približavanje Evrope, Rusije, Kine, Afrike i Azije i stvaranje demokratskog i pluricentričnog sveta.

Zahvaljujući naporima autora sa leve, među kojima je jedan od najistaknutijih Samir Amin, liberalna dogma danas ni izdaleka nema onako dominantnu poziciju kao devedesetih. Liberalna misao o društvu nije u stanju da objasni takve pojave kao što je razobručeni američki imperijalizam.

Alterglobalizacijski pokret sa svojom parolom o tome da je drugačiji svet moguć i probuđena leva misao vraćaju na javnu scenu savremenog sveta ideju o demokratskom socijalizmu.

Zrenjanin, oktobra 2006.